

Človekova čustva in občutenja, vedenjski vzorci in stanja v prekmurskih primerjalnih živalskih frazemih

Mihaela Koletnik

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti,
Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor, mihaela.koletnik@um.si

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2023.4>

ISBN 978-961-286-694-5

Prispevek prikazuje človekova čustva in občutenja, vedenjske vzorce in stanja, kot se zrcalijo v prekmurskih primerjalnih frazemih, ki imajo kot eno od sestavin poimenovanje za žival. Frazemi iz prekmurske gradivske zbirke, katerih struktura in pomen so preverjeni z ugotovitvami Ž. Fink Arsovski in E. Kržišnik, so predstavljeni primerjalno s knjižnimi frazemi po pomenskih skupinah, kakor so se (iz)oblikovale na osnovi zbranega narečnega gradiva, preverjenega tudi s slovarskimi viri.

Ključne besede: frazeologija, primerjalni frazemi, zoonimi, panonska narečna skupina, prekmursko narečje

The article presents Prekmurje phrasemes, expressing human emotions and feelings, behavioral patterns and states as reflected in the comparative phrasemes, which have as a component the name of an animal. The structure and semantic aspects of these phrasemes are compared with the findings of Ž. Fink Arsovski and E. Kržišnik. They are compared to the phrasemes from Standard Slovene according to individual semantic groups. Dictionaries as additional reference sources will be used to verify the dialect data gathered.

Key words: phraseology, comparative phrases, zoonyms, Pannonian dialect group, Prekmurje dialect

Uvod

Prispevek¹ posvečam spominu na akademikinjo Zinko Zorko, katere jezikoslovnemu delu in raziskovanju severovzhodnih slovenskih narečij koroške,

---

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine – vodja programa prof. dr. Marko

štajerske in panonske narečne skupine je bilo posvečeno prvo dialektološko srečanje Dnevi akademikinje Zinke Zorko, ki je potekalo 14. in 15. oktobra 2022 v Selnici ob Dravi.

S profesorico sva se spoznali jeseni leta 1986, ko sem kot brucka druge generacije študentov visokošolskega študija slovenistike sedla v klopi mariborske pedagoške fakultete. S svojim predavateljskim darom, osebno očarljivostjo, neusahljivo energijo in občudovanja vredno zavzetostjo nam je na široko odstirala vrata svoje raznovrstne jezikoslovne delavnice. Odkrivajoča bogastvo narečnih oblik in izrazov sem pri profesorici diplomirala, magistrska in doktorska leta šolanja pod njenim mentorstvom na ljubljanski slovenistiki pa so mi omogočila razširiti in poglobiti vedenje o današnji podobi slovenskih narečij, o njihovem oblikovanju, razvoju in položaju v okviru južnoslovanske in širše slovanske jezikovne skupnosti. V najinih triintridesetih letih sopotništva na mariborski univerzi sva se zelo zblížali. Občudovala sem njeno raziskovalno vnemo in posluh za raznolikost v jeziku, še posebej pa njen človeški in spoštljiv odnos do ljudi, ki jih je srečevala na terenu. Spoznavala sem jo kot predano snovalko mariborskih dialektoloških simpozijev, kjer smo tkali prve stike z raziskovalci slovenskih narečij iz domovine in tujine. Prepoznavala sem jo kot raziskovalko, katere znanstvena odličnost je bila nagrajena s Zoisovo nagrado za življenjsko delo in s sprejemom v Slovensko akademijo znanosti in umetnosti. Občudovala sem jo kot učiteljico in kot dialektologinjo, ki si je vztrajno prizadevala za popularizacijo in uzaveščanje dialektološke stroke. Spominjam se je kot odlične pripovedovalke zgodb, ki jih je še posebej rada delila s svojimi sonci – Melito, Kristino, Klaro in Ožbijem, in po globokem spoštovanju svoje družine, še posebej očeta in mame, ki sta jo vzgojila v veri, ki ji je pomagala premagovati ovire, obup in razočaranje ter h kateri se je hvaležna zatekla tudi za vse lepo in dobro.

Akademikinjo Zinko Zorko, ki mi je odkrila lepote bogate narečjeslovne zakladnice, globoko spoštujem. Hvaležna in ponosna sem, da sem lahko bila njena učenka. S svojim zgledom človeka, ki za najvišjo vrednoto prepozna spoštovanje človekovega dostojanstva, skrb za soljudi, akademsko odličnost in poštenost, me je vzgajala. S svojo široko in poglobljeno dialektološko razgledanostjo me je skrbno usmerila v raziskovanje neraziskavnega – tako je tudi ta članek nadaljevanje njenega raziskovalnega dela na razmeroma novem področju slovenske narečne frazeologije.

Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Nabor gradiva in metodologija

Janez Keber (1996: 6) živali z antropocentričnega vidika pojmuje kot zelo primerne za slikovito označevanje ljudi in njihovih značajev z metaforami in frazemi, zlasti s primerami, a tudi s pregovori in reki.² Med frazemi, katerih splošno znane definicijske lastnosti so najmanj dvočlenskost, ustaljenost oz. reproduktivnost, desemantizacija globinske slike prvotno nefrazeološke zveze, skladijska vloga v stavku oz. samostojna stavčna enota in močna ekspresivnost, predstavljajo posebno skupino primerjalni frazemi, ki se konstituirajo na podlagi posebnega semantičnega razmerja in so pogosti v vseh jezikih. Po Kržišnikovi (2008: 39) so primerjalni frazemi modelne podobe, ki neposredno kažejo odnos do življenjskih okoliščin, v katerih se nahajajo rojeni govorniki, pri čemer so kot vir za kulturološko interpretacijo še posebej značilni primerjalni frazemi, ki izražajo fizične ali psihične lastnosti človeka in temeljijo na povezovanju z živalmi, rastlinami, naravnimi pojavi itd. V njih gre za pripisovanje lastnosti ene stvari k drugi stvari, pri čemer so nekateri etaloni³ skupni mnogim (nacionalnim itd.) skupnostim, obstajajo pa tudi taki, v katerih se kažejo posebnosti določenega naroda, jezika in/ali kulture. Osnovna struktura primerjalnih frazemov je tridelna: A+primerjalni veznik+C, pri čemer je A tretje v primeri (tertium comparationes), C pa primerjalna beseda (comparatum). V nekaterih frazemih A-del ni vedno izražen, tako da ima manjša skupina primerjalnih frazemov dvodelno strukturo (Kržišnik 2014: 245). Po Smoletovi (2009: 104) je vsaj dvodelna zgradba za frazeološkost nujna, sicer se frazem spremeni v metaforično poimenovanje.

V okviru pomenskih lastnosti primerjalnih frazemov Fink-Arsovski ugotavlja (2006: 12, prevod Kržišnik), da je pri večini primerjalnih frazemov prvi del nedeseantiziran, tj. sestavina ohranja svoj prvotni leksikalni pomen, C-del, za katerega so značilni slikovitost (figurativnost), konotativni pomen in močna ekspresivnost, pa opravlja vlogo potenciranja prvega dela in se zelo pogosto uveljavlja z »intenzifikatorskim pomenom ‘zelo’, ‘veliko’

² Ta opredelitev potrjuje, da metafore in frazemi z zoonimnimi komponentami ne vzpostavljajo zavesti o živalih, ampak so živali instrumentalizirane za izražanje človeških značajev in medčloveških odnosov. Kot je razvidno iz Kebrove opredelitve, pri samem postopku ne gre zgolj za redukcijo bivanja živali na izbrane lastnosti in pomene, o čemer je pisala Branislava Vičar (2013: 35–37), ampak tudi za pripis »namišljeni[h]« lastnosti, torej za antropomorfní pripis lastnosti, ki v metafori oz. frazemu učinkujejo na način, da ohranjajo središčnost človeškega bivanja.

³ Telija (1996: 242, v Kržišnik 2008: 39) stalne primere imenuje etalone.

‘močno’, ‘v veliki meri’, ‘v velikem številu’« (Kržišnik 2014: 254). Z vidika kognitivne semantike se lahko primerjalni frazemi nanašajo na človeka in predmetnost, večpomenski med njimi pa lahko pokrivajo obe področji. Frazemi, povezani s človekom, se najpogosteje nanašajo na njegovo zunanost, lastnosti, stanje, odnos do dela, življenje v obilju in pomanjkanju, medosebne odnose, odnos do hrane, način gibanja ter količinskost (Fink-Arsovski 2002, v Stramljič Breznik 2003: 148).

V prispevku obravnavam človekova čustva in občutenja, vedenjske vzorce in stanja, kot se zrcalijo v prekmurskih primerjalnih frazemih z zoonimno sestavino. Pregledala sem njihovo strukturo in pomen ter ju preverila z ugotovitvami Željke Fink-Arsovski o primerjalnih frazemih v hrvaščini (in primerjalno v nekaterih drugih slovanskih jezikih) (2002, 2006) in Erike Kržišnik o zoonimih v slovenskih frazeoloških primerah (2014).

Nabor obravnavanih frazemov sem pridobila s sistematičnim izpisom iz narečjeslovnih magistrskih nalog Ane Sobočan (2018) in Martine Zakocz (2019)⁴ ter seminarske naloge Martine in Barbare Zakocz (2018), nastalih na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru pod mojim mentorstvom. Terenske raziskave so bile opravljene v desetih prekmurskih krajih: Čepincih (Č), Gornjih Petrovcih (GP), Ivanovcih (I), Kraščih (K), Pečarovcih (P), Vadarcih (V), Kupšincih (K), Murski Soboti (MS), Vanči vasi (VV) in na Gornjem Seniku (GS). Mreža desetih raziskovalnih točk je nastala naključno in je posledica krajevnega govora študentov oz. njihovih informatorjev. Narečno gradivo je bilo zbrano načrtno, tako da so se iskali narečni ustrezni knjižnim primerjalnim frazemom. Narečne frazeme predstavljam primerjalno s knjižnimi frazemi po pomenskih skupinah, kakor so se (iz)oblikovale na osnovi zbranega narečnega gradiva, ki je preverjeno tudi s slovarskimi viri (*Slovar slovenskega knjižnega jezika* – SSKJ, *Slovar slovenskih frazemov* Janeza Kebr – SSF, *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema* Željke Fink Arsovski – HSRPF). Pri razvrstitvi se opiram na razporeditev več avtorjev, in sicer Fabčić (2014), Koletnik, Nikolovski (2020) in Koletnik, Kaloh Vid (2022).

---

⁴ Avtorici sta gradivo zbrali s terensko raziskavo s pomočjo vnaprej pripravljene vprašalnice in vodenih intervjujev. V raziskavi je sodelovalo 19 informatorjev treh generacij. Narečno gradivo je bilo izgovorjeno v pisno obliko pretranskribirano v skladu s slovensko narečno fonetično transkripcijo (Kenda-Jež 2011: 27–30), ki jo je preverila avtorica tega prispevka.

Narečna podoba Prekmurja

Prekmurje je nižinska, poljedelska pokrajina na skrajnem severovzhodnem delu Slovenije ob meji z Avstrijo na zahodu, Madžarsko na severu in vzhodu ter Hrvaško na jugu. Geografsko je razdeljena na severni (Goričko), osrednji (Ravensko) in južni (Dolinsko) del. Ločnice med temi tremi področji so se v zgodovini izoblikovale zaradi naravnih in upravnih dejavnikov. Meja med osrednjim in južnim Prekmurjem je ostro začrtana in se je skozi zgodovino formirala zaradi ogrske cerkvenoupravne razdelitve.⁵ Zaradi številnih in ostrih razdelitev Prekmurja vse do 18. stoletja, ko so na ta del slovenskega etničnega prostora dotekali različno močni kulturni ter posledično tudi jezikovni vplivi,⁶ so se na tem območju oblikovala tri temeljna podnarečja: goričko (severno), ravensko (osrednje) in dolinsko (južno).

Prekmursko narečje ne pozna intonacijskih opozicij, naglas je jačinski, kolikostna nasprotja so ohranjena. Dolgi in kratki naglašeni zlogi so možni v vseh besednih zlogih večzložnih besed. Izvedena sta bila oba splošnoslovenska naglasna premika (*zlâto* → *zlatô* 'zlatô', *òko* → *okô* 'oko'; *dûša* → *dúša* 'duša'), naglašeni so *e*, *o* in *ə* pred nekdanj kratkimi zadnjimi naglašeni zlogi: *'žena* 'žena', *'noga* 'noga', *'megla* 'megla' ter samoglasniki (tudi v predponah in predlogih) po umiku naglasa s kratkega odprtega zloga: *'bogat* 'bogot', *'otpren* 'odprent', *p'rinat* 'pri nas'. V sedanjiški glagolski spregatvi naglasnega vzorca tipa *nesem* in *berem* je ohranjeno končniško naglaševanje: *ne'se:n* 'nesem', *be're:n* 'nabiram'. Po Zorkovi (2003: 74) ohranjen samoglasnik *-e* v sedanjiku kaže na zveze z zahodnoslovanskimi jeziki, še posebej s slovaščino.

⁵ Prekmurje je bilo od 11. stoletja dalje sestavni del ogrskega kraljestva, po trianonski mirovni pogodbi leta 1920 pa je bilo slovensko etnično ozemlje med Muro in Rabo (t. i. Slovenska krajina) razdeljeno tako, da je večji del pripadel Kraljevini SHS (kasneje Jugoslaviji, danes Sloveniji), 9 slovenskih vasi ob reki Rabi (t. i. slovensko Porabje) pa je ostalo na Madžarskem. Po črti, ki danes loči južni in osrednji del Prekmurja, je od leta 1176 pa vse do leta 1777 potekala meja med györsko in zagrebško škofijo.

⁶ Jezik prekmurskih Slovencev je bil ob močnih madžarskih pritiskih že od 11. stoletja naprej izpostavljen tudi hrvaško-kajkavskim vplivom, saj je bilo ozemlje med Muro in Rabo l. 1094 cerkvenoupravno priključeno zagrebški škofiji. Zaradi narodnozavednih in tudi jezikovnih vzrokov, prekmurski Slovenci namreč kajkavščine niso nikoli sprejemali za svoj jezik, ampak so jo imeli za »neprijubljjen, vendar potreben pripomoček pri posredovanju grških, latinskih in madžarskih besedil v njim najbližji jezik« (Jesenšek 1991/92: 178), se je prekmurski jezik ohranil kljub zapletenim zgodovinskim okoliščinam, njegovo pisno tradicijo pa danes ohranja tudi sodobna prekmurska narečna književnost.

Prekmurski samoglasniški vokalni sistem je monoftongično-diftongičen. Dolgi široki praslovanski samoglasnik *jat* se je zožil in diftongiral v dvoglasnik *eĭ* ('*be:ĭli* 'bel', '*le:ĭs* 'les', '*se:ĭkan* 'sekam'), z njim pa sta se kot fonološki par zožila tudi praslovanska dolgi *o* in nosni *o* ter se diftongirala v dvoglasnik *ou* ('*mo:ust* 'most', '*no:uč* 'noč'; '*go:us* 'gos', '*k'lo:up* 'klop'). Posebnost prekmurščine so še sprednja zaokrožena samoglasnika *ü* za *u* ('*dü:ša* 'duša', '*küp* 'kup') ter *ö* za *e* in *u* v položaju ob zvočnikih *v* in *r* ('*vöter* 'veter', '*kö:jati* 'kuhati'), *u* za samoglasniški *ĭ* ('*ku:čti* 'tolči', '*pun* 'poln', '*vu:k* 'volk'), dolgi ozki *e* za praslovanski stalno dolgi polglasnik ('*de:n* 'dan', '*le:n* 'lan', '*ve:s* 'vas') ter onemitev ali prehod velarnega pripornika *x* v *j*, odvisno od glasovne soseščine ('*la:pec* < *xlapec* 'hlapec', '*st'reja* < *strex*a 'streha', '*p'ra:j/p'ra:* < *prax* 'prah'). Končni *-m* se zamenjuje z *-n* ('*dĕlan* 'delam', '*tĕn* 'tam'), zvočnik *v* pa ima položajno različico *f* ('*f'küp* 'skupaj', '*ky:f* 'kri', '*retkef* 'redkev'). Zvočnik *j* se v dolinskem in delu vzhodnega ravskega podnarečja izgovarja kot *j* ('*jes* 'jaz', '*jabuko* 'jabolko'), sicer kot *dj/dž*, *g* ali *k* ('*dja:rek* 'jarek', '*džo:ukati* 'jokati', '*pi'gĕ:n* 'pijem', '*li:stke* 'listje').

Posebnosti v prekmurskem oblikoslovju so končnica *-i* v dajalniku in mestniku ednine moške sklanjatve ('*si:ni* 'sinu', '*pri 'si:ni* 'pri sinu'), v množini je ohranjeno podaljševanje osnove z *-je* ('*vlas'je:* 'lasje'), pred končnico *-je* pa se osnova pogosto podaljšuje še z *-ov-* ('*zo'bo:uvge* 'zobje'). Edninska orodniška ženskospolska končnica se glasi *-ov* (z '*mäterjof* 'z materjo'). Dvojina je trdno ohranjena pri vseh spolih. V sedanjiški glagolski spregatvi se v prvi osebi dvojine ohranja osebilo *-va* za moški ('*dĕlava* 'delava') in *-ve* ('*dĕlave* 'delava') za ženski spol, pogosta pa je še tvorba ponavljalnih glagolov s sedanjiško pripono *-je* ('*plač'üvlen* 'plačujem', '*le:čen* 'letam').⁷

Primerjalni frazemi za semantično polje človekova čustva in občutenja, vedenjski vzorci in stanja

Frazemi, ki izražajo človekova čustva in občutenja

(1) *Jeza, bes*

Jeza in bes se v prekmurščini izražata s primerjalnimi sestavinami ris, osa, konj, jež, pozoj 'zmaj', pura, puran in kokot 'petelin'.

⁷ Več o narečni podobi Prekmurja glej pri Koletnik (2008: 9–16.)

Izhodiščna primera *besen kot ris* 'zelo jezen', v kateri predstava o jez-nem risu po Kebru (2011: 809) verjetno izhaja iz primere *gledati kot ris* v pomenu 'gledati jezno, srepo' in ki je v SSKJ ni moč najti, jo pa najdemo v SSF ter HSRPF, tu kot ustreznico hrvaškim frazemom *bijesan kao bik*, *bijesan (ljut) kao guja*, *bijesan (ljut) kao zmija* in *bijesan (ljut) kao ris*, je izpričana samo v Vanči vasi: *'be:isen kâk 'ris* 'zelo jezen'.

V Pečarovcih ima izhodiščni frazem ekvivalent *besen kak osa* 'zelo jezen', na Gornjem Seniku pa *besen kak konj* 'zelo jezen'.

A-del frazemov, ki v knjižne slovarje nista vključena, je sestavinsko enak knjižnemu, v C-delu pa je samostalniška sestavina *ris* iz izhodiščnega frazema nadomeščena s samostalniškima sestavinama *osa* in *konj*: *'be:isen kâk 'osa* 'zelo jezen' (P), *'be:isen kâk 'konj* 'zelo jezen' (GS).

Knjižni frazem *gledati kakor ris* 'jezno, srepo gledati', ki ga najdemo tako v SSKJ kot v SSF, v Prekmurju ni izpričan, pač pa je v Murski Soboti in na Gornjem Seniku zabeležen njegov ekvivalent *gledati kak pozoj*, ki ga knjižni slovarji ne beležijo. A-del frazema se ne razlikuje od knjižnega, v C-delu pa izhodiščno samostalniško sestavino *ris* zamenjuje samostalniška sestavina *pozoj* 'zmaj': *g'le:ĩdatĩ kâk 'pozoj* 'gledati jezno' (MS), *g'le:datę kâk po'zõnj* 'gledati jezno, neprijazno' (GS). Na Gornjem Seniku je domišljajska sestavina *pozoy* zamenljiva s sestavino *pura*: *g'le:datę kâk 'pu:ra* 'gledati jezno'. Na podobi *pure* temelječe primere v knjižnih slovarjih ni mogoče najti.

Knjižni frazem *gledati kot čuk* 'gledati jezno, neprijazno', ki ga najdemo tako v SSF kot v SSKJ, je v narečju redek, kot enkratnica izpričan samo v Čepincih: *g'le:ĩdatĩ kâk 'ču:ũk* 'gledati neprijazno, jezno'. A- in C-del frazema sta sestavinsko enaka izhodiščnemu frazemu.

Izhodiščni frazem *sikati kot kača* 'jezno govoriti z ostrim, rezkim glasom', ki ga najdemo tako v SSKJ kot v SSF, je s sestavinsko enakim A- in C-delom, kot je to v knjižnem jeziku, znan samo na Goričkem: *'si:ĩkatĩ kâk 'kâča* 'jezno govoriti z ostrim, rezkim glasom' (KR), *'si:ĩkatę kâk 'kâča* 'jezno govoriti z ostrim, rezkim glasom' (GS).

Izhodiščni frazem *pihati kakor gad* 'biti zelo jezen', motiviran z oglašanjem gada, kadar je ta razdražen (Keber 2011: 210), najdemo v SSF, medtem ko ga SSKJ ne beleži.

Frazem v prekmurščini ni znan, pač pa ima v narečju ekvivalent *fudati kak jež* 'biti zelo jezen', ki v knjižne slovarje ni vključen. V A-delu frazema, ki v narečju ne variira, nastopa narečna glagolska sestavina *fudati* kot sinonim k *pihati*, v C-delu samostalniško sestavino *gad* iz izhodiščnega frazema nadomešča sestavina *jež*: *'fudatĩ kâk 'ge:ĩš* 'biti zelo jezen' (VV), *'fudatĩ kâk 'ge:ĩš* 'biti zelo jezen' (V).

V koncept izražanja jeze in besa se v prekmurščini vključujeta še zoonima *puran* in *mali kokot*.

Frazemi *biti kak nasršeni puran*, *sršiti se kak puran*, *vžigati se* 'jeziti, razburjati se' *kak puran*, *peniti* 'jeziti, razburjati se' *se kak puran* in *skakati kak mali kokot* v knjižne slovarje niso vključeni. Njihov A-del je sestavinsko zelo raznolik, v C-delu pa je najpogostejša primerjalna sestavina *puran*, v Vadarcih tudi *mali kokot*: '*bitij kâk na'sršenj pu'ra:n* 'biti zelo jezen, besen' (VV), '*sršitij se kâk pu'ra:n* 'zelo se jeziti, razburjati' (V), '*vu'žigatij se kâk pu'ra:n* 'zelo se jeziti, razburjati' (Č), '*penitij se kâk pu'ra:n* 'zelo se jeziti, razburjati' (K), '*s'ka:katij kâk 'ma:lĭ ko'ko:ut* 'biti zelo razburjen' (V).

(2) Sreča

Sreča se v prekmurščini povezuje s podobo ribe v vodi in svinje v blatu ali blatni kopanji.

Narečni frazemi *srečen kak svinja v blatu*, *srečen kak svinja v blatni kopanji* in *srečen kak riba v vodi*, s katerimi se označuje zelo srečnega človeka, v knjižne slovarje niso vključeni. A-del frazemov ne variira, v C-delu pa ob pogostejši samostalniški sestavini *svinja* nastopa še sestavina *riba*: '*s'rečen kâk s'vinja v b'lâtij* 'zelo srečen' (KR), '*s'rečen kâk s'vinja v b'lâtnij ko'pânjĭ* 'zelo srečen' (KR), '*s'rečen kâk 'riba v 'vo:udĭ* 'zelo srečen' (KR), '*s'rečen kâk 'riba v 'vo'de:ij* 'zelo srečen' (V).

(3) Nejevolja

Nejevoljnega človeka se v Prekmurju, natančneje na Goričkem povezuje s komarjem, sršenom, kokoško, kuro in puro. Narečnih frazemov *moviti kak sumič*, *moviti kak stršen*, *držati se kak pula*, *držati se*, *kak če bi ti pura kruh odnesla* in *držati se*, *kak če bi mu kure kruh vzele*, ki izražajo človekovo nejevoljo, knjižni slovarji ne beležijo.

V A-delu frazemov ob glagolu *moviti* 'godrnjati, mrmrati, brundati' nastopa še glagol *držati se*, v C-delu pa se po dvakrat pojavita zoonima *sumič* 'komar' in *pura*, po enkrat pa zoonimi *stršen* 'sršen', *pula* 'kokoška' in *kura*: '*mu:vitij kâk 'sumič* 'z ne preveč glasnim govorjenjem izražati nejevoljo, nesoglasje' (Č, GP), '*mu:viteĭ kâk str'šĕ:n* 'z ne preveč glasnim govorjenjem izražati nejevoljo, nesoglasje' (GS), '*dr'žâtij se kâk 'pula* 'nejevoljno, mrko se držati' (K), '*dr'žâtij se, kâk či bi ti 'pura k'rĭj od'nesla* 'nejevoljno, mrko, kislo se držati' (K, VV), '*dr'žâtĕ se, kâk če bĕ ma 'küre k'rĭ 'zele* 'nejevoljno, mrko se držati' (GS).

(4) Ljubezen

V koncept (redkega) izražanja ljubezni je v Prekmurju vključen samo *golob*. Da golob oz. golobji par simbolizira ljubezen, potrjujejo hrvaške primere (gl. Fink Arsovski 2006: 184).

Frazema *živeti kak dva goloba*, s katerim se na Gornjem Seniku izraža ljubezen, v SSKJ in SSF ni moč najti, v HSRPF pa je frazem naveden kot ustreznica hrvaškemu frazemom *živjeti kao dva goluba*, *živjeti kao golub i golubica* in *živjeti kao golubovi* 'živeti v ljubezni, dobro se razumeti'.

Narečno gradivo: *ži'vetę kâk d'va: go'lo:uba* 'živeti v ljubezni, dobro se razumeti'.

(5) Lakota

Lakota se v prekmurščini ubeseduje s podobami psa, volka, svinje in domišljjskega zmaja.

Izhodiščni frazem *lačen kot pes* 'zelo lačen', ki ga najdemo tako v SSKJ kot SSF, v HSRPF pa je naveden kot ustreznica hrvaškemu frazemu *gladan kao pas*, je izpričan tudi v prekmurščini: *'lačen kâk 'pes* 'zelo lačen' (MS, VV, P, V, GS). V vseh krajih, kjer se frazem pojavi, sta A- in C-del frazema sestavinsko enaka izhodiščnemu frazemu.

Knjižni frazem *lačen kot volk* 'zelo lačen', ki ga najdemo tako v SSKJ kot SSF, v HSRPF pa je naveden kot ustreznica hrvaškemu frazemu *gladan kao vuk*, je z enakimi leksičnimi sestavinami kot v knjižni slovenščini moč najti tudi v prekmurščini: *'lačen kâk 'vu:uk* 'zelo lačen' (K, MS, VV, Č, GP, V, GS). V Vanči vasi in Čepincih je sestavina *volk* zamenljiva z manj pogosto domišljjsko sestavino *zmaj*: *'lačen kâk z'ma:j* 'zelo lačen' (VV, Č).

Kot ekvivalent knjižnemu frazemu je v Ivanovcih in Kraških zabeležena primera *lačen kak svinja*. A-del frazema je enak knjižnemu, v C-delu pa je samostalniška sestavina *volk* iz izhodiščnega frazema nadomeščena s sestavino *svinja*: *'lačen kâk s'vinja* 'zelo lačen'. Frazemov, temelječih na podobah *zmaja* in *svinje* v knjižnih slovarjih ni najti.

(6) Obžalovanje

Izražanje obžalovanja s primerami je v prekmurščini zelo redko, zabeleženo samo na Gornjem Seniku.

Frazema *biti žal kak tistemu psu, kateri jih je devet skotil* – *'bitę 'žâu kâk 'tistoma p'so've, š'terę de've:t s'ko'to* 'biti zelo žal', knjižni slovarji ne beležijo.

(7) *Sovrašтво*

Sovražnost se v Prekmurju izraža s primerjalnimi sestavinami pes-mačka/maček, svinja in koza.

Izhodiščnega frazema *biti kot pes in mačka* 'biti sprta/sprti, sovražna/sovražni' v SSKJ ni, ga pa najdemo v SSF in HSRPF, tu kot ustreznicu hrvaškemu frazemu *slagati se kao pas i mačka*.

Frazem enako kot različici *gledati se kot pes in mačka* ter *živeti kot pes in mačka* temelji na človekovi domnevi o boju psa in mačke za njegovo naklonjenost. Dejansko gre za prvotni odnos med psom roparjem in njegovim možnim plenom mačko (Keber 2011: 679).

Primera je znana tudi v prekmurščini. V vseh krajih, kjer se pojavi, v A-delu nastopa pomožni glagol *biti*, v C-delu pa sta izpričani variantni obliki *mačka* in *maček*: '*biti kâk 'pes pa 'ma:čka* 'biti sprta/sprti, sovražna/sovražni' (K, MS, VV, P), '*biti kâk 'pes pa 'ma:ček* 'biti sprta/sprti, sovražna/sovražni' (GS), '*biti kâk 'pes pa 'ma:ček* 'biti sprta/sprti, sovražna/sovražni' (Č, GP).

Izhodiščni frazem *gledati se kot pes in mačka* 'sovražiti se', ki ga beležita tako SSKJ kot SSF, v HSRPF pa je naveden kot ustreznica hrvaškemu frazemu *slagati se kao pas i mačka*, je v prekmurščini redke, izpričan samo v Vanči vasi in na Gornjem Seniku: *g'le:ĩdati se kâk 'pes pa 'ma:čka* 'sovražiti se, ne marati se, zelo se prepirati' (VV), *g'le:date se kâk 'pes pa 'ma:ček* 'sovražiti se, ne marati se, zelo se prepirati' (GS). A-del frazema ne variira in je sestavinsko enak knjižnemu, v C-delu pa se na Ravenskem pojavlja samostalniška sestavina *mačka*, na Goričkem pa *maček*.

Izhodiščni frazem *živeti kot pes in mačka* 'sovražiti se' je moč najti v SSF, medtem ko v SSKJ ni vključen. Frazem je z zoonimno sestavino *maček* v svojem C-delu izpričan samo na Gornjem Seniku: *ži'vete kâk 'pes pa 'ma:ček* 'sovražiti se, ne marati se'.

Kot ekvivalent knjižnemu frazemu sta na Goričkem zabeležena frazema *imeti se kak pes pa maček* in *imeti se rad kak pes pa mačka*, ki v knjižne slovarje nista vključena. Prvi, ki se lahko v A-delu sestavinsko širi, je izpričan na Gornjem Seniku: '*meťe se kâk 'pes pa 'ma:ček* 'sovražiti se, ne marati se', '*meťe se 'rât kâk 'pes pa 'ma:ček* 'sovražiti se, ne marati se', drugi pa v Kraščih in Ivanovcih: '*meťj se 'rât kâk 'pes pa 'ma:čka* 'sovražiti se, ne marati se'.

V koncept izražanja sovražnosti sta v osrednjem Prekmurju vključeni še *svinja* in *koza*. Frazemov *imeti rad* (koga, kaj) *kak svinja nož, imeti*

rad (koga, kaj) *kak svinja metek* in *imeti rad* (koga, kaj) *kak koza nož* v knjižnih slovarjih ni mogoče najti.

A-del frazemov z glagolsko besedno zvezo *imeti rad* v narečju ne varriira. V Murski Soboti je sestavina *svinja* v C-delu frazema zamenljiva s sestavino *koza*: *'meṭj 'rāt* (koga, kaj) *kāk s'vinja 'noš* 'zelo sovražiti' (MS), *'meṭj 'rāt* (koga, kaj) *kāk 'koza 'noš* 'zelo sovražiti' (MS). V Kupšincih in Vanči vasi se v C-delu frazema ob zoonimni sestavini *svinja* pojavlja samostalniška sestavina *metek* za sestavino *nož*, izpričano v Murski Soboti: *'meṭj 'rāt* (koga, kaj) *kāk s'vinja 'meṭek* 'zelo sovražiti' (K, VV).

(8) *Žeja*

Občutek potrebe po pijači se v prekmurščini izraža s podobami žolne, psa in kače. Žolna se z žejo in posledično pitjem verjetno povezuje zaradi svojega drugega poimenovanja *pivka*, ki ga je dobila v zvezi z oglašanjem *piv piv*, pri čemer izraz *pivka* pomeni tudi 'pijanka', glagol *pivkati* pa 'pomalo piti' (Keber 1998a: 354). Intenzifikatorski del *kot pes*, ki pomeni 'zelo, veliko, močno, v veliki meri, v velikem številu', je sicer tudi samostojni dvodelni primerjalni frazem, ki se rabi ob sintaktično jedrnih besedah z različnimi kategorialnim in denotativnim pomenom (Kržišnik 2014: 254). Primerjava s kačo je lahko povezana z ljudskim verovanjem, da gož na pašnikih (pa tudi doma) rad napade krave in se ovit okoli njihovih zadnjih nog prisesa na vimen, da pije mleko (<https://www.rtvbn.com/3822178/razlog-zasto-se-kaze-pije-kao-smuk>; pridobljeno: 30. 11. 2022).

Izhodiščni frazem *žejen kot žolna* 'zelo žejen' je zabeležen v SSKJ, medtem ko v SSF ni vključen; obravnavani frazeološki pomen je v SSF moč najti pod iztočnico *žejen kot pivka* 'zelo žejen', to primeroma pa beleži tudi SSKJ.

V narečju je obravnavani frazem redek, znan samo v Kraščih na Goričkem: *'žę:iden kāk 'žuna* 'zelo žejen'. Samostalniška sestavina *žolna* v C-delu frazema, ki je sicer sestavinsko enak knjižnemu frazemu, je tudi zamenljiva, in to z manj pogosto sestavino *pes*: *'žę:iden kāk 'pes* 'zelo žejen'.

Ekvivalent izhodiščnemu knjižnemu frazemu *žejen kot žolna* je v Kupšincih na Ravenskem frazem *žejen kak kača*, ki v knjižne slovarje ni vključen. A-del frazema se ne razlikuje od knjižnega, v C-delu pa je zoonimna sestavina *žolna* iz izhodiščnega frazema zamenjana z zoonimno sestavino *kača*: *'žę:iden kāk 'kāča* 'zelo žejen'.

Frazemi, ki izražajo človekove vedenjske vzorce

(1) *Odnos do jedi*

Frazeme, ki ubesedujejo človekovo ješčnost, so motivirale prehranjevalne navade živali. Majhna ješčnost se v prekmurskih frazemih povezuje z mačkom in piščancem, velika (in pretirana) ješčnost se izraža z zoonimi krava, tele in prašič, nekulturno vedenje pri jedi pa se povezuje s podobami svinje, pujska in osla.

Izhodiščni frazem *jesti kot ptiček* 'zelo malo jesti', ki ga v SSF ni, ga pa najdemo v SSKJ, v prekmurščini ni znan, pač pa sta v narečju kot ekvivalenta knjižnemu frazemu izpričana frazema *jesti kak pišče* in *jesti kak [mali] maček*, ki v knjižne slovarje nista vključena.

A-del narečnih frazemov ne variira, v C-delu pa na Ravenskem nastopa zoonim *mali maček*, pri čemer je pridevnik neobvezna sestavina frazema, na Goričkem pa zoonim *pišče*: *'gęstj kāk [mali] 'ma:ček* 'zelo malo jesti' (VV), *'gęstę kāk 'piške* 'zelo malo jesti' (GS).

Frazema *jesti kak krava* 'zelo veliko jesti', izpričanega tako na Goričkem kot na Ravenskem, knjižni slovarji ne beležijo. A-del frazema v narečju ne variira, C-del frazema z v vseh krajih, kjer se frazem pojavi, izpričano sestavino *krava* pa se v Vanči vasi neobvezno širi: *'gęstę kāk k'ráva* 'zelo veliko jesti' (GS), *'gęstj kāk k'ráva* 'zelo veliko jesti' (MS), *'gęstj kāk [ena] k'ráva* 'zelo veliko jesti' (VV).

Frazema *najesti se kot krava* 'preveč se najesti', zabeleženega tako v severnem kot v osrednjem Prekmurju, v knjižnih slovarjih ni mogoče najti.

V Kupšincih in Murski Soboti je glagolska sestavina *nažreti se* zamenljiva s pogostejšo sestavino *najesti se*, v Pečarovcih pa v A-delu frazema nastopa le narečni glagol *nasuhnoti se* 'nažreti se'. V Kupšincih in Vanči vasi je samostalniška sestavina *krava* zamenljiva z manj pogosto sestavino *praščič* 'prašič', v Pečarovcih pa v C-delu frazema nastopa samo sestavina *tele*: *na'gęstj se kāk k'ráva* 'preveč se najesti' (Č, I, KR, K, MS, VV), *naž're:itj se kāk k'ráva* 'preveč se najesti' (K, MS), *na'gęstj se kāk p'ráščič* 'preveč se najesti' (K, VV), *na'sünotj se kāk 'tele* 'preveč se najesti' (P).

Izhodiščni frazem *jesti kot svinja* 'grdo, veliko, požrešno', ki ga najdemo v eSSKJ z variantnimi samostalniškimi sestavinami *prašič* in *pujs*, v SSF ni vključen, v Prekmurju pa je redek, zabeležen samo v Vadarcih: *'gęstj kāk s'vinja* 'grdo (tudi glasno cmokaje) jesti'. Glagolska sestavina *jesti* je zamenljiva z manj pogosto sestavino *cmokati*: *c'mořkatj kāk s'vinja* 'grdo

(glasno cmokaje) jesti' (V). Primera s sestavino *cmokati* v A-delu v knjižnih slovarjih ni zabeležena.

Izhodiščni frazem *jesti kot pujs* 'grdo, veliko, požrešno', ki ga najdemo v eSSKJ z variantnimi samostalniškimi sestavinami *prašič* in *svinja*, v SSF ni vključen.

V Murski Soboti zabeleženem frazemu *jesti kak pujsek* – '*gestj kâk 'pu:jcek* 'grdo jesti (navadno otrok)' je samostalniška sestavina *pujs* iz izhodiščnega frazema zamenjana s sestavino *pujsek*, medtem ko se glagolski sestavini ne razlikujeta.

Človeka, ki se mu zelo spahuje, v prekmurščini označuje frazem *rigati kak osel*, zabeležen v Vanči vasi, človeka, ki zelo počasi je oz. prežvekuje, pa frazem *prežvekovati kak krava*, zabeležen v Murski Soboti in Vanči vasi. Narečna frazema '*rigatj 'kâk 'oseu* 'zelo in glasno rigati' in *prežve'kūvatj kâk k'râva* 'počasi jesti, glasno žvečiti' v knjižne slovarje nista vključena.

(2) Odnos do pijače

Za izražanje človekovega prekomernega pitja je prekmurščina izbrala podobo krave, žabe, žolne in kokoši. Primerjava s kravo je motivirana s prehranjevalnimi navadami goveda, tj. veliko ješčnostjo oz. potrebo po krmi in vodi (Keber 1996: 60, 95). Žabo s prekomernim pitjem povezujeta njena simbolika in dejstvo, da je požrešna in da je tudi vodna žival (Keber 1998a: 334). Žolna se s prekomernim pitjem verjetno povezuje zaradi svojega drugega poimenovanja *pivka*, ki ga je dobila v zvezi z oglašanjem *piv piv*, pri čemer izraz *pivka* pomeni tudi 'pijanka', glagol *pivkati* pa 'pomalo piti' (prav tam: 354). Primerjava s kokošjo je domnevno motivirana s prehranjevalnimi navadami kokoši oz. njihovo dnevno potrebo po vodi. Ta znaša od 150–200 ml. Pokornova piše (2006: 4), da kokoši v talni reji porabijo za pitje 6 % časa celotne dolžine dneva, kokoši v kletkah pa pijejo 8 minut vsako uro oz. 14 % časa celotne dolžine dneva.

Izhodiščni frazem *piti kot krava* 'zelo, veliko piti', ki ga najdemo tako v SSF kot v SSKJ, kot ustreznica hrvaškemu frazemu *piti kao deva* pa je naveden še v HSRPF, je izpričan tudi v prekmurščini: '*pitj kâk k'râva* 'zelo, veliko piti' (K, MS, VV, Č, GP, V), '*pitę kâk k'râva* 'zelo, veliko piti' (GS). A- in C-del frazema se ne razlikujeta od knjižnega. V Čepincih je glagolska sestavina *piti* v A-delu frazema zamenljiva s sestavino *napajati se*: *na'pa:jatj se kâk k'râva* 'zelo, veliko piti'. Ta frazem v knjižnih slovarjih ni zabeležen.

Izhodiščni frazem *piti kot žaba* 'zelo, veliko piti', ki ga je moč najti tako v SSKJ kot v SSF, je zabeležen samo na Gornjem Seniku: '*pitę kâk 'žâba*

‘zelo, veliko piti’. V Pečarovcih je zabeležena primera s sestavino *napajati se* v svojem A-delu: *na'pa:ja:tj se kâk 'žâba* ‘zelo, veliko piti’; primera v knjižne slovarje ni vključena.

Izhodiščni frazem *piti kot žolna* ‘zelo, veliko piti’, ki ga najdemo v obeh knjižnih slovarjih, kot ustreznica hrvaškemu frazemu *piti kao smuk* pa je naveden tudi v HSRPF, poznajo tako na Goričkem kot na Ravenskem: *'pitj kâk 'žuna* ‘zelo, veliko piti’ (K, MS, VV, Č, GP, KR, P, V).

A- in C-del frazema sta sestavinsko enaka knjižnemu frazemu.

V Čepincih je samostalniška sestavina *žolna* v C-delu frazema zamenljiva z manj pogosto sestavino *kokoš*: *'pitj kâk ko'ko:uš* ‘zelo veliko piti’. Frazema s podobo *kokoši* knjižni slovarji ne beležijo.

Izhodiščni frazem *napiti se kot krava* ‘zelo se napiti’, ki ga v SSKJ ni, ga pa najdemo v SSF in HSRPF, tu kot ustreznico hrvaškemu frazemu *napiti se kao deva*, je zabeležen samo na Gornjem Seniku: *na'pitě se kâk k'râva* ‘zelo se napiti’. Frazem se od knjižnega razlikuje samo v B-delu, kjer se pojavlja primerjalni veznik *kak*, tj. narečna sinonimna oblika za knjiž. primerjalni veznik *kot*.

Človeka, ki glasno, hlastno pije, se v Prekmurju prav tako povezuje s *kravo*. Frazem *žlepati kak krava*, ki ga v knjižnih slovarjih ni najti, je kot enkratnica izpričan v Pečarovcih: *ž'le:ipatj kâk k'râva* ‘glasno, hlastno, v velikih požirkih piti’.

V A-delu frazema nastopajoča glagolska sestavina *žlepati* (< *žlampati*) je domnevno prevzeta iz nem. *schlampen* ‘cmokaje jesti; piti tako, da se sliši’ (Snoj 2016: elektronski vir).

(3) Način oglašanja

(1) Človekovo oglašanje in govorjenje z močnim, neprijetnim, rezkim glasom ter vpitje se ubeseduje s podobami srake, vrane, živine, koze, krave, vodenega bika ‘*Botaurus stellaris*’,⁸ mačka, somarja ‘osla’, volka, papige in opice. Motivacija za izbiro teh živali je njihov način oglašanja.

Izhodiščno primero *dreti se kot sraka* ‘zelo se dreti, kričati’, ki izhaja iz dejstva, da se sraka oglašja z značilnim predirljivim kričavim glasom (Kerber 2001: 895), in ki je zabeležena tako v SSKJ kot v SSF, kot ustreznica

⁸ *Botaurus stellaris* je velika čokata ptica rjavkaste barve iz družine čapelj. Samci so zelo glasni, še posebej v dobi parjenja; njihovo oglašanje se sliši tudi do 2 km daleč (<https://www.gimnazijaso.edu.rs/gornje-podunavlje/zivotinje/ptice/vodeni-bik.php>; pridobljeno 2. 12. 2022).

hrvaškemu frazemu *derati se kao jarac* pa je navedena tudi v HSRPF, poznajo tako na Goričkem kot na Ravenskem.

V narečju A-del frazema variira, saj se ob glagolu *dreti se* pojavljata še glagola *zevati* 'dreti se' in *raščati* 'vpiti, kričati', C-del pa je sestavinsko enak knjižnemu: *d're:itj se kâk s'râka* 'zelo se dreti, kričati' (Č, I, KR, V, K, MS, VV), *'ze:ivatij kâk s'râka* 'zelo se dreti, kričati' (K, MS, VV, I), *'ra:ščate kâk s'râka* 'zelo se dreti, kričati' (GS). V Kraščih je sestavina *sraka* zamenljiva z manj pogosto sestavino *vrana*, v Kupšincih pa z manj pogosto sestavino *papiga*: *d're:itj se kâk v'râna* 'zelo se dreti, kričati', *d're:itj se kâk 'pâpiga* 'zelo se dreti'. Na Gornjem Seniku se obravnavan frazeološki pomen izraža še s frazemom *kavuliti kak vodeni bik – ka'vü:litê kâk vo'denê 'bi:k* 'zelo se dreti, kričati', v katerega A-delu nastopa narečna glagolska sestavina *kavuliti* 'dreti se', v C-delu pa samostalniška sestavina *vodeni bik*. Frazemov s podobami *vrane*, *papige* in *vodenega bika* knjižni slovarji ne beležijo.

Izhodiščni frazem *dreti se kot opica* 'dreti se, kričati' je v SSF zabeležen kot sopomenka frazemu *dreti se kot sraka* (Keber 2011: 895). Slovarskega članka z obravnavo tega frazema v SSF ni najti, SSKJ pa frazema ne beleži.

V Prekmurju je frazem, ki se sestavinsko ne razlikuje od knjižnega, redek, izpričan samo v Čepincih in Gornjih Petrovcih: *d're:itj se kâk 'opica* 'zelo se dreti, kričati' (Č, GP).

Izhodiščni frazem ima v narečju še ekvivalente *dreti se kak koza*, *dreti se kak živina*, *blejati kak krava* in *blejati kak koza*, ki v knjižne slovarje niso vključeni. V A-delu frazemov nastopata glagolski sestavini *dreti se* in *blejati* 'dreti se, kričati', ki sta v Pečarovcih in Kraščih zamenljivi, v C-delu pa nastopajo samostalniške sestavine *koza*, *živina* in *krava*: *d're:itj se kâk 'koza* 'zelo se dreti, kričati' (P), *ble'ja:tj kâk 'koza* 'zelo se dreti se' (KR, P), *d're:itj se kâk ži'vi:ina* 'zelo glasno se pogovarjati, dreti se' (I, KR), *ble'ja:tj kâk k'râva* 'zelo se dreti, kričati' (V), *bled'ja:tê kâk k'râva* 'zelo se dreti, kričati' (GS).

Izhodiščni frazem *vpiti kot sraka* 'zelo vpiti, kričati', ki ga je moč najti samo v SSF, v prekmurščini ni izpričan, pač pa so kot ekvivalent knjižnemu frazemu zabeležene primere *tuliti kak volk*, *brečati kak maček*, *gda mu na rep stopiš* in *brečati kak somar*, ki jih v knjižnih slovarjih ni mogoče najti. V A-delu frazemov nastopata glagolski sestavini *tuliti* in *brečati* 'kričati, jokati', v C-delu pa nastopajo samostalniške sestavine *volk*, *maček* in *somar* 'osel': *'tu:litj kâk 'vu:uk* 'zelo vpiti, kričati' (KR), *b're:ičatij kâk 'ma:ček*, *g'dâ n'jemj na 're:ip s'to:upiš* 'zelo vpiti, cviliti' (MS, VV), *b're:čate kak so'ma:r* 'zelo vpiti, kričati' (GS).

(2) Človekovo oglašanje z zelo visokim glasom se v Prekmurju izraža s podobami miši, podgane, psa in svinje pred zakolom, torej živali, ki s cviljenjem izražajo svoje nelagodje ali bolečino.

Izhodiščni frazem *cviliti kot prašič* 'močno, predirljivo vpiti, stokati', ki ga je moč najti v eSSKJ, v narečju ni izpričan. Človeka, ki zelo, predirljivo cvili, se v Prekmurju označuje s frazemi *cviliti kak miš*, *cviliti kak podgan*, *cviliti kak pes* in *cviliti kak svinja pred zakolom*.

A-del narečnih frazemov se sestavinsko ne razlikuje od knjižnega, v C-delu pa samostalniško sestavino *svinja* iz izhodiščnega frazema zamenjujejo sestavine *miš*, *podgan* 'podgana', *pes* in *svinja (pred zakolom)*: *c'vi:ilitj kāk 'miš* 'zelo, predirljivo, cviliti' (MS), *c'vi:ilitj kāk 'mü:(i)š* 'zelo, predirljivo cviliti' (GS), *c'vi:ilitj kāk 'podgan* 'zelo, predirljivo cviliti' (Č, GP), *c'vi:ilitj kāk 'pes* 'zelo cviliti' (VV), *c'vi:ilitj kāk s'vinja pred za'kolon* 'zelo cviliti' (V).

(4) Način gibanja

Človekovo divje, nemirno skakanje se v prekmurščini ubeseduje s podobo opice in telička, neugnano, poskočno, lahkotno skakanje pa s podobo žrebeta in mlade koze. Človeka, ki se urno in spretno gibata, se v Prekmurju primerja s srno in veverico.

Izhodiščni frazem *skakati kot opica* 'divje, nemirno skakati; begati sem in tja', ki ga beleži eSSKJ, je izpričan tudi v prekmurščini: *s'ka:katj kāk 'opica* 'nenehno (nemirno) skakati; begati sem in tja' (K, MS, V), *s'ka:katj kāk 'opica* 'nenehno (nemirno, divje) skakati' (GS). A- in C-del frazema sta sestavinsko enaka izhodiščnemu frazemu. Ta ima v Vanči vasi ekvivalent *skakati kak becek* – *s'ka:katj kāk 'becek* 'nenehno (nemirno) skakati'. Frazem, katerega A-del je enak knjižnemu, v C-delu pa ima samostalniško sestavino *becek* 'teliček', v knjižne slovarje ni vključen.

Izhodiščni frazem *skakati kakor žrebe* 'neugnano, poskočno skakati', zabeležen pri Kebru (1996: 164), je brez dopisanega frazeološkega pomena moč najti v SSKJ, in sicer v ponazarjalnem gradivu pod geslom *žrebe*.

V Prekmurju je frazem s sestavinsko enakim A- in C-delom, kot je to v knjižnem jeziku, znan na Goričkem: *s'ka:katj kāk žre'bē:j* 'neugnano, poskočno skakati' (V), *s'ka:katj kak žre'bē:j* 'neugnano, poskočno skakati' (GS).

V Krašcih se obravnavan frazeološki pomen izraža s frazemom *skakati kak mlada koza*. V C-delu frazema, ki v knjižne slovarje ni vključen, podoba *žrebeta* iz izhodiščnega frazema zamenjuje podoba *mlade koze*: *s'ka:katj kāk m'la:da 'kōza* 'neugnano, lahkotno, poskočno skakati'.

Človeka, ki se lahko, spretno giblje, se v Prekmurju primerja tudi s *srno* in *veverico*: *s'ka:katj kâk 'sryna* 'urno, spretno skakati' (K, V), *s'ka:katj kâk 'veverca* 'urno, spretno skakati' (Č, GP, V). Frazemov *skakati kak srna* 'urno, spretno skakati' in *skakati kak veverica* 'urno, spretno skakati' knjižni slovarji ne beležijo.

Frazemi, ki izražajo človekova stanja

(1) *Napihljenost, napetost*

Napihljenost, napetost človeka (navadno po (obilnem) obroku) se v prekmurščini primerja s kobilom, kravo in žabo.

Narečni frazemi *napnjeni kak kobila*, *napnjeni kak krava* in *napnjeni kak žaba*, ki jih v knjižnih slovarjih ne najdemo, so ekvivalent knjižnemu frazemu *napihljen kot balon* 'zelo napihljen; v širino zelo, pretirano velik, preobsežen', zabeleženemu v eSSKJ.

V A-delu narečnih frazemov povsod nastopa v določni obliki izpričan pridevnik *napnjen* 'napihljen', v C-delu, ki variira, pa nastopata leksema *kobila* in *krava*: *'nâpnjenj kâk ko'bila* 'zelo napihljen (zlasti po obroku)' (V), *'nâpnjenj kâk k'râva* 'zelo napihljen (zlasti po obroku)' (Č, GP, V). V Čepincih je sestavina *krava* zamenljiva z manj pogosto sestavino *žaba*: *'nâpnjenj kâk 'žâba* 'zelo napihljen (zlasti po obroku)'

(2) *Neugodje*

Neugodje se v prekmurščini izraža s podobo ribe na suhem.

Izhodiščni frazem *počutiti se kot riba na suhem* 'počutiti se neugodno, slabo', ki ga najdemo tako v SSKJ kot SSF, kot ustreznica hrvaškemu frazemu *osjećati se kao riba na suhom* pa je naveden tudi v HSRPF, je zabeležen tako v severnem kot v osrednjem Prekmurju: *po'čü:ititj se kâk 'riba na 'süjon* 'počutiti se neugodno, slabo' (MS), *po'čü:ititj se kâk 'riba na 'süjon* 'počutiti se neugodno, slabo' (GS). A- in C-del frazema sta sestavinsko enaka knjižnemu frazemu. V Kraščih na Goričkem je zabeležena različica z leksično drugačnim A-delom frazema: *'bitj 'kâk 'riba na 'süjon* 'počutiti se neugodno, slabo'.

(3) Negibnost, nepremičnost

Negibnega, nepremičnega človeka se v Prekmurju primerja s čukom na veji in mrtvo ribo.

Izhodiščni frazem *sedeti kakor koklja [na jajcih]* 'sedeti (namensko) nepremično', ki je zabeležen tako v SSF kot v SSKJ, tu z v narečju neizpričanim pomenom 'zelo vztrajno sedeti', v Prekmurju ni znan, pač pa je v Kraščih izpričan njegov ekvivalent *sedeti kak čuk na vejki* 'veji' – *si'deťj kâk 'ču:uk na 'vejki* 'nepremično, negibno sedeti'.⁹ A-del frazema se sestavinsko ne razlikuje od knjižnega, v C-delu pa zoonim *koklja* iz izhodiščnega frazema nadomešča zoonim *čuk*.

Obravnavani frazeološki pomen se v Prekmurju izraža še s frazemom *ležati kak mrtva riba* 'negibno, nepremično ležati', ki je narečni ekvivalent knjižnima frazemoma *ležati kot zaklan* 'nepremično ležati' in *ležati kot mrtev* 'negibno ležati', ki temeljita na predstavi o nepremičnosti zaklanega oz. mrtvega človeka, živali (prim. Keber 2011: 1082). Prvi je izpričan v SSF, drugi pa v SSKJ.

Narečni frazem, ki ga v knjižnih slovarjih ni mogoče najti, je kot enkratnica zabeležen samo v Murski Soboti: *le'žâťj kâk 'mrtva 'riba* 'negibno ležati'.

(4) Samota, osamljenost

Smrt človeka, ki živi sam, brez stikov in povezave z drugimi ljudmi, se v prekmurščini ubeseduje s podobo konja.

Frazem *crkniti kak konj*, ki v knjižne slovarje ni vključen, je redek, kot enkratnica zabeležen samo v Vadarcih na goričkem: *'cârknotj kâk 'konj* 'umreti sam (zgaran, ničvreden)'.⁹

(5) Pijanost

V povezavi s pijanim človekom se v Prekmurju pojavljajo podobe krave, svinje, kure, teleta, telička in živine.

---

⁹ Tega frazema ne gre zamenjati s knjižnim frazemom *sedeti kot čuk na palici* 'gledati jezno, neprijazno'. To knjižno primero je namreč motivaralo dejstvo, da se čuku blešči, ker je v soncu privezan kot vaba za vrane, ki jih lovci streljajo, ko napadejo privezanega čuka (Keber 2011: 142).

Izhodiščni frazem *pijan kot krava* 'zelo pijan' najdemo tako v SSKJ kot v SSF, kot ustreznica hrvaškemu frazemu *pijan kao deva* pa je naveden tudi v HSRPF.

V prekmurščini se v A-delu frazema ob pridevniku *pijan* pojavlja tudi v določni obliki izpričan pridevnik *zalijan* 'zalit', C-del frazema pa v narečju ne variira: '*pijan kâk k'râva* 'zelo pijan' (K, MS, VV), '*pijen kâk k'râva* 'zelo pijan' (GS), *zali'dža:nj kâk k'râva* 'zelo pijan' (VV).

Izhodiščni frazem *pijan kot svinja* 'zelo pijan', ki ga je moč najti tako v SSKJ kot v SSF, kot ustreznica hrvaškemu frazemu *pijan kao svinja* pa je naveden tudi v HSRPF, je znan tako na Goričkem kot na Ravenskem. V A-delu frazema nastopa pridevnik *pijan*, C-del frazema pa je sestavinsko enak knjižnemu: '*pijan kâk s'vinja* 'zelo pijan' (K, MS, VV), '*pijen kâk s'vinja* 'zelo pijan' (Č, KR, V).

Izhodiščni frazem *pijan kot živina* 'zelo pijan' v knjižne slovarje ni vključen,¹⁰ v HSRPF pa je naveden kot ustreznica hrvaškima frazemoma *pijan kao stoka* in *pijan kao zvijer*.

V frazemu, zabeleženem samo na Gornjem Seniku, v C-delu nastopa leksem *mara*, tj. narečni sinonim za knjiž. *živina*:¹¹ '*pijen kâk 'ma:ra* 'zelo pijan'.

Izhodiščni frazem *pijan kakor [božja] mavra* 'zelo pijan', zabeležen v SSF, v Prekmurju ni izpričan, pač pa ima narečna ekvivalenta *pijan kak tele* in *pijana kak kura*. Slednji je obvezno v relaciji z nosilko ženskega spola.

A-del narečnih frazemov, ki ju knjižni slovarji ne beležijo, je sestavinsko enak izhodiščnemu, v C-delu pa primerjalno sestavino *[božja] mavra* nadomeščata primerjalni samostalniški sestavini *tele* in *kura*: '*pijen kâk 'tele* 'zelo pijan' (KR, V, GS), *pi'jâna kâk 'kûra* 'zelo pijana' (K).

Samo na Gornjem Seniku se obravnavani frazeološki pomen izraža tudi z glagolskim frazemom *ven gledati kak eci*. V A-delu frazema, ki ga v knjižnih slovarjih ne najdemo, nastopa glagolska besedna zveza *ven gledati* 'izgledati', v C-delu pa samostalniška sestavina *eci* (< *ici*, *icek*) 'teliček': *vö g'lę:datę kak 'ę:cę* 'biti zelo pijan'.

¹⁰ SSKJ beleži samo glagolski frazem *piti kot živina* 'zelo, veliko'.

¹¹ Živina je sopomenka za govedo (Keber 2011: 401).

(6) Svoboda, prostost

Svobodnega, prostega, brezskrbnega človeka se v prekmurščini primerja s ptičem oz. ptičkom na veji.

Izhodiščni frazem *biti prost kot ptiček na veji* 'biti popolnoma prost, svoboden, brez skrbi' beležita tako SSKJ kot SSF.

Narečna različica knjižnega frazema, zabeleženega samo v Kraščih na Goričkem, se glasi *biti fraj kak ftič na vejki* – '*bitij f'ra:j kâk f'tič na 've:jkj* 'biti svoboden, prost, brez skrbi'. V A-delu frazema je opaziti iz stičnega nemškega jezika prevzeto pridevniško sestavino *fraj* (< nem. *frei* 'prost, svoboden' (Antič 1999: 148)), ki se pojavlja kot sinonim za knjiž. *prost*. V C-delu deminutivno primerjalno sestavino *ptiček* nadomešča splošnejša sestavina *ptič*, v neujemalnem predložnem prilastku pa je narečna samostalniška sestavina *vejka* sinonim za knjiž. *veja*.

Frazem *živeti kot ptiček na veji* 'živeti svobodno, brez skrbi' najdemo v obeh knjižnih slovarjih, zabeležen pa je tudi v Vadarcih, in to z narečno samostalniško sestavino *vejka* za knjiž. *veja* v C-delu frazema: *živeti kâk f'ti:iček na 've:jkj* 'živeti svobodno, brez skrbi'. V vseh preostalih krajih, kjer se frazem pojavlja, v C-delu frazema deminutivno primerjalno sestavino *ptiček* nadomešča splošnejša *ptič*: *živeti kâk f'tič na 've:jkj* 'živeti svobodno, brez skrbi' (Č, GP, V, VV), *živeti kâk f'ti:ič na 'vejke* 'živeti svobodno, brez skrbi' (GS). Na Gornjem Seniku je samostalniška sestavina *vejka* zamenljiva z manj pogosto sestavino *drevo*: *živeti kâk f'ti:ič na d're:jvę* 'živeti svobodno, brez skrbi'.

Izhodiščni frazem <*svoboden (prost)*> *kot ptič na veji* 'svoboden, brez skrbi', ki ga v knjižnih slovarjih ne najdemo, je v HSRPF naveden kot ustreznica hrvaškemu frazemu <*slobodan*> *kao ptica <na grani>*.

V Prekmurju frazem ni zabeležen, le na Gornjem Seniku je izpričan njegov ekvivalent *svoboden kak ftič*, katerega A-del je sestavinsko enak knjižnemu, C-del pa se sestavinsko oži: *slo'bo:uden kâk f'ti:ič*.

(7) Stisnjenost, utesnjenost

Stisnjenost in utesnjenost se v Prekmurju izražata z različnimi leksemi, povezanimi z ribami.

Izhodiščni frazem *stiskati se kot sardine* 'zelo se stiskati' najdemo v SSF, v SSKJ pa je moč najti samo pridevniški frazem *stisnjeni kot sardine*, ki je naveden tudi v HSRPF, in to kot ustreznica hrvaškemu frazemu *zbijeni (stisnuti, nabijeni i sl.) kao sardine <u konzervi>*. Ta primera s prehodno

različico *stiskati* (koga/kaj) *kot sardine* je nastala na osnovi dejstva, da so sardine v konzervi tesno zložene. Preneseno na človeka in stvari se je tako razvil pomen, da se kdo/kaj kje zelo stiska, ga zelo stiskajo, je zelo stisnjen, nagneten, natrpan ali naložen (Keber 2011: 847).

V prekmurščini v A-delu frazema nastopajo glagoli *rivati se* 'gnesti se', *stiskavati se* 'stiskati se' in *biti*, v C-delu pa različni leksemi, povezani z ribami v konzervi: '*ri:ɣvatj se kâk sar'di:ne f kon'zervj* 'zelo se gnesti' (I, KR), *stis'ka:vatj se kâk 'ribe f kon'zervj* 'zelo se stiskati' (MS), '*bitj kâk sar'de:lice f kon'zervj* 'zelo se stiskati' (P). V Čepincih A-del frazema ni izražen: *kâk 'ribe f kon'zervj* 'biti v večjem številu zelo tesno drug ob drugem; zelo se stiskati'.

(8) Siromaštvo

Siromaštvo se v Prekmurju povezuje s cerkveno mišjo, ptičem in psom. Izhodiščni frazem *reven kot cerkvena miš* 'zelo reven' beležita tako SSF kot SSKJ, najdemo pa ga tudi v HSRPF, tu kot ustreznico hrvaškemu frazemu *gol (siromašan) kao crkveni miš*. Primera z različico *ubog kot cerkvena miš* temelji na dejstvu, da v cerkvah ni hrane kot npr. v kletih, shrambah, kaščah, mlinih (Keber 2011: 531).

V narečju se v A-delu frazema pojavljata pridevnika *siromašen* in *suh* 'siromašen, reven', slednji v določni obliki, C-del frazema pa je sestavinsko enak knjižnemu: *sr'mâšen kâk cerk'vena 'miš* 'zelo siromašen' (P, V), '*süjj kâk cerk'vena 'miš* 'zelo siromašen' (MS, VV).

Na Gornjem Seniku ima knjižni frazem ekvivalentno različico *gol kak cerkvena miš*. V A-delu frazema se pojavlja v določni obliki izpričana pridevniška sestavina *gol* 'reven, siromašen', primerjalno sestavino *cerkvena miš* iz izhodiščnega frazema pa zamenjuje sestavina *ptič*: '*go:ulê kâk f'ti:ič* 'zelo siromašen' (GS).

Obravnavani frazeološki pomen se na Ravenskem izraža še z glagolsko primero *živeti kak pes*.

Frazem, ki v knjižne slovarje ni vključen, je kot enkratnica izpričan samo v Murski Soboti: *ži'vetj kâk 'pes* 'živeti slabo, v veliki revščini, siromaštvu'.

(9) Spanje

Spanje človeka se v Prekmurju izraža s primerjalnimi sestavinami *hrček*, (*mali*) *maček*, *mali mucek*, *jazbec*, *medved*, *zajec* in *krt*.

Izhodiščni frazem *spati kot polh* 'trdno spati', ki ga najdemo tako v SSF kot SSKJ, kot ustreznica hrvaškima frazemoma *zaspati (spavati) kao hrčak* in *zaspati (spavati) kao puh* pa je naveden tudi v HSRPF, v narečju ni znan,¹² pač pa ima naslednje ekvivalente: *spati kak hrček* 'trdno (in dobro) spati', *spati kak maček* 'trdno spati', *spati kak mali maček* 'trdno (in pogosto) spati' in *spati kak mali mucek* 'trdno (in pogosto) spati'.

A-del narečnih frazemov se sestavinsko ne razlikuje od knjižnega, C-del pa variira in izkazuje zoonime *hrček*, *maček* in *mali maček*: *s'pâtj kâk xřčëk* 'trdno (in dobro) spati' (VV), *s'pâtj kâk 'ma:ček* 'trdno spati' (P), *s'pâtj kâk 'ma:lĭ 'ma:ček* 'trdno (in pogosto) spati' (MS, VV). V Murski Soboti je samostalniška sestavina *mali maček* zamenljiva s sinonimno primerjalno sestavino *mali mucek*: *s'pâtj kâk 'ma:lĭ 'mu:jcek* 'trdno (in pogosto) spati'.

Izhodiščnega frazema *spati kot jazbec* 'trdno spati', temelječega na dejstvu, da je jazbec znan po svojem zimskem spanju (Keber 2011: 722), v SSF ni moč najti, ga pa najdemo v SSKJ.

V narečju je frazem redek, izpričan samo na Gornjem Seniku: *s'pâte kâk d'ja:zbec* 'trdno spati'. A- in C-del frazema se sestavinsko ne razlikujeta od knjižnega.

V Kraških je kot ekvivalent knjižnemu frazemu zabeležena stalna primera *spati kak medved*, ki v knjižne slovarje ni vključena. A-del frazema je sestavinsko enak knjižnemu, v C-delu pa zoonimno sestavino *jazbec* iz izhodiščnega frazema nadomešča zoonimna sestavina *medved*: *s'pâtj kâk 'medvit* 'trdno spati'.

Izhodiščni frazem *spati kot zajec* 'zelo rahlo spati', ki ga najdemo tako v SSF kot SSKJ, v HSRPF pa je naveden kot ustreznica hrvaškemu frazemu *spavati kao zec*, poznajo tako v severnem kot osrednjem Prekmurju. Po Kebru (2011: 1081) je primera na prvi pogled predstavnost zelo razvidna: kot domnevno strahopetna žival zajec spi zelo rahlo, na pol buden. V resnici je primera *spati kot zajec* verjetno nastala po krajšanju iz primere *spati z odprtimi očmi kot zajec*, ki ubeseduje pogost resnični položaj zajca v nevarnosti, ko skrit z odprtimi očmi kje nepremično leži, pripravljen na beg, če ga odkrijejo. Tak položaj je bil napačno razumljen kot spanje zajca, iz česar se je razvilo ljudsko prepričanje, da spi z odprtimi očmi, čeprav v resnici spi z zaprtimi (prav tam).

¹² Primera *spati kot polh* temelji na dejstvu, da je polh znan po dolgem zimskem spanju. Keber piše (2011: 722), da lahko v ustreznih primerah v drugih jezikih nastopajo druge živali z zimskim spanjem, npr. jazbec, mačka, podgana, svizec v nemščini.

V narečju se A-del frazema ne razlikuje od knjižnega, v C-delu pa nastopa primerjalna samostalniška sestavina *zavec* kot sinonim h knjiž. *zajec*: *s'pâtj kâk 'za:vec* 'zelo rahlo spati' (MS, VV, I, KR), *s'pâte kâk 'za:vec* 'zelo rahlo spati' (GS).¹³

Narečnega frazema *spati kak krt* 'zelo veliko spati', ki označuje človeka, ki zelo veliko spi, v knjižnih slovarjih ni mogoče najti. V narečju je redek, kot enkratnica izpričan samo v Vanči vasi na Ravenskem: *s'pâtj kâk 'krt* 'zelo veliko spati'.

(10) *Preplašenost, prestrašenost*

Preplašenega, prestrašenega človeka se v Prekmurju povezuje z mokro kuro, politim ali poscanim cuckom, srno in zajcem.

Dvodelni frazem *kot polit cucek* 'boječe, preplašeno', ki ga beležita tako SSKJ kot SSF in ki temelji na dejstvu, da premočen človek ali žival (od psa do kure, piščanca) ni videti dobro, s čimer se je ustvaril pomen boječnosti, preplašenosti (Keber 2011: 126), je v prekmurščini redek, izpričan samo v Kraščih: *kâk poli'dža:nj 'cū:icek* 'boječe, prestrašeno'. V C-delu frazema nastopata v določni obliki izpričana pridevniška sestavina *poli-jan* kot sinonim h knjiž. *polit* ter zoonimna sestavina *cucek*, tj. slabšalno poimenovanje za *psa*.

Kot ekvivalent knjižnemu frazemu je v Murski Soboti zabeležen frazem *kak poscani cucek*. V C-delu frazema nastopa v določni obliki izpričana pridevniška sestavina *poscan*, medtem ko je zoonimna sestavina enaka knjižni: *kâk pos'ca:nj 'cū:icek* 'boječe, prestrašeno'.

Dvodelni frazem *kot mokra kura* 'boječe, preplašeno', ki ga v SSKJ ni moč najti, najdemo pa ga v SSF, je v prekmurščini redek, z enakimi sestavinami v C-delu frazema, kot je to v knjižnem jeziku, izpričan samo na Gornjem Seniku: *kâk 'mokra 'kūra* 'boječe, preplašeno'. Primera, ki ima v SSF še različico *kot polita kura* temelji na dejstvu, da mokra kokoš ni videti prav lepa ampak je prej usmiljenja vredna ali smešna (Keber 2011: 439).

(11) *Ugodje*

Ugodje se v narečju izraža s podobo ribe v vodi. Frazem *počutiti se kot riba v vodi* 'počutiti se ugodno, prijetno', ki ga beležita tako SSKJ kot SSF, kot

¹³ Frazem ima še en pomen, in sicer '(to noč) ne imeti spolnega odnosa'. Izraža ga v vseh krajih, kjer se pojavlja, razen na Gornjem Seniku.

ustreznica hrvaškemu frazemu *osjećati se kao riba u vodi* pa je naveden tudi v HSRPF, je znan tudi v Prekmurju.

V narečju je frazem, ki se v A- in C-delu ne razlikuje od knjižnega, zabeležen na Goričkem: *po'čü:ītiti se kāk 'riba v vo'de:ī* 'počutiti se ugodno, prijetno' (KR, V), *po'čü:ītite se kāk 'riba v vo'de:ī* 'počutiti se ugodno, prijetno' (GS).

(12) Utrujenost

Utrujenost se v Prekmurju izraža s primerjalnima sestavinama pes in konj.

Izhodiščnega frazema *utrujen kot pes* 'zelo utrujen' v knjižnih slovarjih ni mogoče najti, v HSRPF pa je frazem naveden kot ustreznica hrvaškima frazemoma *umoran kao pas* in *umoran kao pseto*. V SSF je zabeležena oblika *kot pes*, ki ob različnih pridevnikih, med drugim tudi ob pridevniku *zmatran* 'utrujen', izraža veliko mero, stopnjo.

V A-delu frazema, zabeleženega samo v Pečarovcih in na Gornjem Seniku, nastopa pridevnička sestavina *truden* kot sinonim h knjiž. *utrujen*, C-del pa se od izhodiščnega ne razlikuje: *t'rü:īden kāk 'pes* 'zelo utrujen' (P), *t'rü:īden kāk 'pes* 'zelo utrujen' (GS).

Na Goričkem in Ravenskem se obravnavani frazeološki pomen izraža še z ekvivalentnima frazemoma *crknjen kak konj* in *zmatran kak konj*, ki ju knjižni slovarji ne beležijo. V A-delu frazema nastopata v določni obliki izpričana pridevnika *crknjen* 'utrujen' in *zmatran* 'utrujen' (< *matrati* < srvnem. *marter(e)n* 'mučiti' (Snoj 2016: elektronski vir)), v C-del pa nastopa samostalniška sestavina *konj*: *'crknjenī kāk 'kojn* 'zelo utrujen' (Č, GP), *zmat'ra:nī kāk 'kujn* 'zelo utrujen' (VV).

(13) Zasoplost

Močno in glasno sopajočega človeka se v Prekmurju primerja s psom.

Narečni frazem *lecati kak pes* 'zelo, glasno sopsti', ki ga knjižni slovarji ne beležijo, je ekvivalent knjižnemu frazemu *sopsti kakor/kot [kovaški] meh* 'zelo, glasno sopsti', ki ga je moč najti tako v SSKJ kot v SSF in ki temelji na dejstvu, da kovaški meh pri uporabi daje glasove, ki so podobni težkemu sopenju in hropenju koga (Keber 2011: 512).

V A-delu frazema, zabeleženega samo v Vanči vasi na Ravenskem, nastopa iz stičnega nemškega jezika prevzeti leksem *lecati* 'sopsti' (< nem. *lechzen* (Novak 1996: 70)), v C-delu pa nastopa zoonim *pes*: *'lecatī kāk 'pes* 'zelo, glasno sopsti' (VV).

(14) Zaspanost

Izhodiščni frazem *gledati kakor miš iz moke* ‘zaradi zaspanosti imeti priprte oči’, temelječ na dejstvu, da je moka pogosto zelo zaželeno jed, ki se je lotevajo miši, pri čemer je predstava o tem, kako gleda miš iz moke, zelo nedoločljiva, vsekakor pa ne preveč ugodna, saj ji moka ovira normalen pogled (Keber 2011: 530), beležita tako SSKJ kot SSF.

V narečju se A-del frazema se sestavinsko ne razlikuje od knjižnega, v C-delu, ki se v Vanči vasi, Čepincih in Vadarcih sestavinsko širi, pa nastopa narečna samostalniška sestavina *melja* kot sinonim h knjiž. *moka*: *g'le:ɨdate kāk 'mü:ɨš z 'mele* ‘biti zaspan (zaradi zaspanosti imeti priprte oči)’ (GS), *g'le:ɨdatɨ kāk 'miš 'vö z 'mele* ‘biti zaspan (zaradi zaspanosti imeti priprte oči)’ (VV, Č, V).

(15) Zdravje

Zdravega človeka se v Prekmurju primerja z ribo v vodi in konjem.

Izhodiščni frazem *zdrav kot riba* ‘zelo zdrav’, ki temelji na dejstvu, da je riba zaradi živahnega gibanja v svojem elementu prava podoba svežega, zdravega življenja, kakršnega je drugod malo (Keber 2011: 806), beležita tako SSKJ kot SSF, ta s fakultativno sestavino [*v vodi*], kot ustreznica hrvaškima frazemoma *zdrav kao bik* in *zdrav kao riba* pa je naveden tudi v HSRPF.

V narečju je frazem, katerega A-del fse ne razlikuje od knjižnega, C-del pa se lahko v Kraških in Vadarcih tudi sestavinsko širi, precej razširjen: *zd'râf kāk 'riba* ‘zelo zdrav’ (MS, VV, Č, GP, I, KR, P, V), *zd'râf kāk 'riba* v '*vo:de:ɨ* ‘zelo zdrav’ (KR, V).

Izhodiščni frazem *zdrav kot konj* ‘zelo zdrav’, ki temelji na dejstvu, da je konj velika in močna žival, ki so ji kot taki pripisovali tudi dobro zdravje (Keber 2011: 362), je moč najti v SSF, medtem ko ga SSKJ ne beleži.

V narečju je frazem redek, s knjižnemu frazemu enakimi sestavinami v A- in C-delu frazema izpričan samo na Gornjem Seniku: *zd'râf kāk 'konj* ‘zelo zdrav’.

(16) Zaljubljenost

Zaljubljenega človeka se v Prekmurju povezuje z golobom, simbolom ljubezni in miru. Narečnega frazema *biti kak dva golobčka* – '*bitɨ kāk d'va: go'lo:upčka* ‘biti zelo zaljubljena’, zabeleženega samo v Vadarcih na Goričkem, v knjižnih slovarjih ni mogoče najti.

Ugotovitve

Največja skupina narečnih primerjalnih frazemov ima tridelno strukturo (97 %), v štirih frazemih (3 %) pa A-del ni izražen, torej so dvodelni, npr. *kak mokra kura, kak polijani cucek*.

Primerjano in primerjalno sestavino povezuje veznik *kak*, tj. narečni sinonim za knjižni primerjalni veznik *kot/kakor*. Glede na razmerja med kategorialnimi pomeni primerjalnih frazemov ugotavljamo,¹⁴ da je največ (74 %) narečnih primerjalnih frazemov glagolskih, npr. *fudati kak jež, piti kak krava, spatii kak mali mujcek*, manj je pridevniških (24 %), npr. *srečen kak riba v vodi, truden kak pes, siromašen kak cerkvena miš*, najmanj pa prislovnih (2 %), npr. *kak ribe v konzervi, kak mokra kura*. Pri dvodelnih primerjalnih frazemih z zoonimno sestavino je opaziti primere razhajanja med strukturo in kategorialnim pomenom. Tako ima npr. frazem *kak ribe v konzervi*, ki je strukturalno samostalniška zveza, prislovni (*Čakali smo na hodniku kak ribe v konzervi, vsi so te rivali.*), frazem *kak polijani cucek* z isto strukturo pa pridevniški kategorialni pomen (*Je kak polijani cucek, nika si ne vupa.*)

Notranja struktura glagolskih primerjalnih frazemov je naslednja:

(1) Glag + kak + ...

- (a) Sam₁ – *moviti kak sumič, jesti kak pišče, dreti se kak sraka, cviliti kak miš*;
- (b) Sam+Sam_{predl} – *cviliti kak svinja pred zakolom, počutiti se kak riba na suhem, sedeti kak čuk na vejki*;
- (c) Prid+Sam₁ – *skakati kak mali kokot, jesti kak mali maček, ležati kak mrtva riba*;
- (č) Sam₁ in Sam₁ – *biti kak pes pa mačka, gledati se kak pes pa maček, živeti kak pes pa maček*;
- (d) Štev+Sam₁ – *živeti kak dva goloba, biti kak dva golobčka*;
- (e) Sam₁+prisl+Sam_{predl} – *gledati kak miš ven iz melje*;
- (f) Sam₁+S – *brečati kak maček, gda mu na rep stopiš*;
- (g) S – *držati se, kak če bi mu kure kruh vzele, držati se, kak če bi ti pura kruh odnesla*.

---

¹⁴ Več o razmerjih med kategorialnimi pomeni primerjalnih frazemov glej pri Kržišnik (2014: 245).

Prevladujoča struktura primerjalnih glagolskih frazemov je Glag + kak + Sam₁ (65 %); po pogostosti pojavljanja ji sledita Glag + kak + Sam+Sam_{predl} (13 %) in Glag + kak + Prid+Sam₁ (9 %).

(2) GlagBZ + kak + ...

- (a) Sam₁ + Sam₄ – *imeti rad* (koga, kaj) *kak svinja nož, imeti rad* (koga, kaj) *kak svinja metek, imeti rad* (koga kaj) *kak koza nož*;
- (b) Sam₁ in Sam₁ – *imeti se rad kak pes pa maček, imeti se rad kak pes pa mačka*;
- (c) Sam+Sam_{predl} – *biti fraj kak ptič na vejki*;
- (č) Sam₁ – *ven gledati kak eci*;
- (d) Zaim+Sam+S – *biti žal kak tistemu psu, kateri jih je devet skotil*.

Prevladujoča struktura primerjalnih glagolskih frazemov z glagolsko besedno zvezo v A-delu je GlagBZ + kak + Sam₁ + Sam₄ (34 %), ki ji sledi GlagBZ + kak + Sam₁ in Sam₁ (22 %). Preostale strukture so izpričane s po enim primerom.

Med pridevniškimi primerjalni frazemi je daleč najpogostejša struktura (81 %) Prid + kak + Sam₁ – *truden kak pes, lačen kak svinja, pijan kak tele*. Trije frazemi imajo strukturo Prid + kak + Sam₁+Sam_{predl} – *zdrav kak riba v vodi, srečen kak svinja v blatu, srečen kak riba v vodi*, dva imata strukturo Prid + kak + Prid+Sam₁ – *siromašen kak cerkvena miš, kavuliti kak vodeni bik*, en pa Prid + kak + Sam₁+_{predl}SamBZ – *srečen kak svinja v blatni kopanji*.

Glede na stopnjo desemantizacije in pomenske povezave med A- in C-delom ugotavljamo, da je A-del največkrat nedesemantiziran, C-del pa opravlja vlogo potenciranja pomena prvega dela, saj, npr., frazem *lačen kak volk* ne pomeni samo 'lačen', ampak 'zelo lačen', frazem *jesti kot ptiček* pa ne pomeni samo 'malo jesti', ampak 'zelo malo jesti'. Frazemi z desemantiziranim prvim delom so redki, npr. *suhi kak cerkvena miš, goli kak ptič*, kjer suh in gol pomenita 'siromašen'. Primerjalni frazemi so lahko tudi spolsko vezani. Nekateri med njimi, npr. *pijana kak kura*, so tako obvezno v relaciji z nosilko lastnosti ženskega spola.

Zaključek

Razprava temelji na gradivu prekmurskih primerjalnih frazemov z zoonimno sestavino. Usmerjena je na njihove strukturne in pomenske lastnosti.

Njihova osnovna zgradba je enaka knjižni in je trodelna, manjša skupina frazemov pa ima dvodelno zgradbo. A-del frazemov je največkrat nedese-mantiziran, C-del pa se najpogosteje uveljavlja z intenzifikatorskim pome-nom 'zelo'. Primeri z desemantiziranim A-delom so redki. Med frazemi, povezanimi z izražanjem človekovih čustev, občutkov, občutenj (jeza, bes, sreča, nejevolja, ljubezen, lakota, obžalovanje, sovraštvo, žeja), vedenjskih vzorcev (odnos do jedi in pijače, način oglašanja in gibanja) in stanja (napihnenost in napetost, neugodje, negibnost in nepremičnost, samota in osamljenost, pijanost, svoboda in prostost, stisnjenost in utesnjenost, siromaštvo, spanje, preplašenost in prestrašenost, ugodje, utrujenost, zasop-lost, zaspanost, zdravje in zaljubljenost), so številčnejši zgledi negativnega vrednotenja.

Literatura

- Igor ANTIČ, 1999: *Nemško-slovenski slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga eSSKJ. Dostopno na: <https://fran.si> > esskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika (prido-bljeno 19. 12. 2022).
- Melanija Larisa FABČIČ, 2014: Mentalna podoba človeka v slovenskih, nemških in ma-džarskih primerjalnih frazemih, *Slavistična revija* 62/2, 195–215.
- Željka FINK-ARSOVSKI, 2002: *Poredbena frazeologija: pogled izvana i znotra*. Zagreb: FF press.
- , 2006: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjigara.
- Marko JESENŠEK, 1991/92: Jezikovni sistemi v slovenskem (alpskem in panonskem) govornem območju, *Jezik in slovstvo* 37/7, 173–181
- Janez KEBER, 1996: *Živali v prisposodobah 1*. Celje: Mohorjeva družba.
- , 1998: Raziskovanje slovenske frazeologije: živalski nazivi v frazeologemih, *Jeziko-slovni zapiski* 4, 99–112.
- , 1998: *Živali v prisposodobah 2*. Celje: Mohorjeva družba.
- , 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: ZRC SAZU. Dostopno na: <https://fran.si/192/janez-keber-frazeoloski-slovar-slovenskega-jezika> (pridobljeno 19. 12. 2022).
- Karmen KENDA-JEŽ, 2011: Fonetična transkripcija. *Slovenski lingvistični atlas 1, Člo-vek, (telo, bolezni, družina), 1. Atlas (SLA 1.1), 2. Komentarji (SLA 1.2)*. Ur. Jožica Škofic. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 27–30.
- Mihaela KOLETNIK, 2008: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. (Zora, 60). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

– –, 2017: Frazemi s sestavinama pes in maček v gornjeseniškem govoru. *Slovenistika 10*. Ur. Lukácsné Bajzek Mária. Budapest: ELTE BTK, Szlav Filológiai Tanszék. 87–102.

– –, 2020: Značilnosti živali ter njihove vloge v narečnih živalskih frazemih. *Pojmovanja živalskih smrti: antropocentrizem in (ne)možne subjektivitete*. Ur. Branislava Vičar. Koper: Znanstvenoraziskovalno središče, Annales ZRS. 269–285.

Mihaela KOLETNIK, Natalia KALOH VID, 2022: Primerjalni frazemi z zoonimnimi sestavinami v slovenščini in ruščini = Comparative idioms with animal components in standard Slovene and Russian. *Slavistična prepletanja 1*. Ur. Gjoko Nikolovski in Natalija Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru. 213–237. Dostopno na: <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/view/140/884/2201-1> (pridobljeno 19. 12. 2022).

Mihaela KOLETNIK, Gjoko NIKOLOVSKI, 2020: Primerjalni frazemi z zoonimnimi sestavinami v prekmurskem narečju in makedonščini, *Slavia Centralis* 13/2, 83–99. Dostopno na: <https://journals.um.si/index.php/slaviacentralis/issue/view/133> (pridobljeno 19. 12. 2022).

Mihaela KOLETNIK, Tina ŠABEC, 2017: Frazemi s poimenovanji za domače živali v notranjskem zagorskem govoru, *Slavia Centralis* 10/1, 40–60. Dostopno na: <https://journals.um.si/index.php/slaviacentralis/issue/view/125> (pridobljeno 19. 12. 2022).

Erika KRŽIŠNIK, 2008: Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot, *Jezik in slovstvo* 53/1, 33–47.

– –, 2013: Moderna frazeološka veda v slovenistiki. *Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo*. Ur. Nataša Jakop, Mateja Jemec Tomazin. Ljubljana: Založba ZRC. 15–26.

– –, 2014: Zoonimi v slovenskih frazeoloških primerah. *Životinje u frazeološkom ruhu*. Ur. Ivana Vidović Bolt. Zagreb: FF press. 243–262.

Franc NOVAK, Vilko NOVAK, 1996: *Slovar beltinskega prekmurskega govora*. Murska Sobota: Pomurska založba.

Saša POKLAČ, 2004: Nekaj teoretičnih izhodišč o narečni frazeologiji in narečnih frazemih, *Jezikoslovni zapiski* 10/2, 137–145.

Urša POKORN, 2006: Vpliv obogatitve individualnih žičnih kletk na obnašanje kokoši nesnic. Diplomsko delo. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko. Dostopno na: http://www.digitalna-knjiznica.bf.uni-lj.si/dn_pokorn_ursa.pdf (pridobljeno 1. 12. 2022).

Vera SMOLE, 2009: Nekaj primerjalnih frazemov v makedonskem in slovenskem knjižnem jeziku ter narečjih. *Treta makedonsko-slovenečka naučna konferencija: makedonsko-slovenečki jezični, književni i kulturni vrski = makedonsko-slovenske jezikoslovne, književne in kulturne veze*. Skopje: Filološki fakultet »Blaže Koneski«. 103–117.

– –, 2014: Frazemi s poimenovanji za domače živali v slovenskem vzhodnodolenjskem šentruperskem govoru. Dostopno na: http://www.animalisticki-frazemi.eu/images/frazemi/zbornik_radova/Smole%20za%20WEB.pdf. (pridobljeno 30. 11. 2022).

Slovar slovenskega knjižnega jezika 2. Dostopno na: <http://www.sskj2.si/> (pridobljeno 19. 12. 2022).

Marko SNOJ, 2016: *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Elektronski vir. Dostopno na: <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=193&View=1&Query=%2A> (pridobljeno 19. 12. 2022).

Ana SOBOČAN, 2018: Živalski frazemi v izbranih prekmurskih govorih. *Magistrsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2003: Željka Fink-Arsovski, Poredbena frazeologija: pogled izvana i znotra (Zagreb 2002), *Jezikoslovni zapiski* 9/1, 145–148.

Branislava VIČAR, 2011: Moralna vrednost živali v diskurzu biotske raznovrstnosti. *Med-disciplinarnost v slovenistiki*. (Obdobja, 30). Ur. Simona Kranjc. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete 509–514.

– –, 2013: »Si kdaj videl svobodnega konja?« Filozofski kontekst animalistične etike v poeziji Jureta Detele in Miklavža Komelja. *Etika v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ur. Aleksander Bjelčevič. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 35–45. Dostopno na: http://www.centerslo.net/files/file/ssjlk/49_SSJLK/vicar.pdf (pridobljeno 19. 12. 2022).

Martina ZAKOCS, 2019: Frazemi s sestavino za domače živali v gornjeseniškem govoru. *Magistrsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Zinka ZORKO, 2003: Oblikoslovje in leksika v govoru Cankove. *Avgust Pavel*. (Zora, 23). Ur. Zinka Zorko, Miha Pauko. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 73–94.

Spletni viri

<https://www.gimnazijaslo.edu.rs/gornje-podunavlje/zivotinje/ptice/vodeni-bik.php> (pridobljeno 2. 12. 2022).

<https://www.rtvbn.com/3822178/razlog-zasto-se-kaze-pije-kao-smuk> (pridobljeno: 30. 11. 2022).

EMOTIONEN UND GEFÜHLE, VERHALTENSMUSTER UND PSYCHISCHE ZUSTÄNDE IN ZOONYMISCHEN PHRASEMEN DES PREKMURJE-DIALEKTES

Im Beitrag werden Emotionen und Gefühle, Verhaltensmuster und psychische Zustände der Menschen dargelegt, die durch dialektale zoonymische Phraseme der slowenischen Region Prekmurje zum Ausdruck kommen. Das Untersuchungsmaterial wurde in zehn Ortschaften in den Regionen Goričko und Dolinsko systematisch gesammelt, indem dialektale Äquivalente zu den slowenischen standardsprachlichen und semantisch-typologisch vergleichbaren Phrasemen gesucht wurden. Daraufhin wurden gesammelte dialektale Phraseme vergleichend mit den phraseologischen Entsprechungen der Standardsprache, überprüft in slowenischen Nachschlagewerken SSKJ², SSF, HSRPF, semantisch gruppiert. Einer Analyse unterzogen wurden ihre Struktur sowie ihre Bedeutung; gewonnene Ergebnisse wurden mit jenen der ähnlichen phraseologischen Untersuchungen des Kroatischen von Željka Fink-Arsovski (2002, 2006) und des Slowenischen von Erika Kržišnik (2014) verglichen.

Es hat sich herausgestellt, dass 97 % der dialektalen Phraseme eine dreiteilige Struktur aufweisen, z. B. *fudati kak jež* (schnell, wie ein Igel), während zweiteilige Strukturen selten sind (3 %), z. B. *kak polijani cucek* (wie ein begossener Köter/Pudel). In Bezug auf die Wortartzugehörigkeit lässt sich sagen, dass verbale Phraseme überwiegen (74 %), z. B. *fudati kak jež*, es folgen adjektivische Phraseme (24 %), z. B. *siromašen kak cerkvena miš* (arm, wie eine Kirchenmaus) und adverbiale Phraseme (2 %). Die dominante Struktur der verbalen Phraseme ist Verb + *kak* (wie) + Sub₁, z. B. *cviliti kak miš* (quietschen wie eine Maus), der adjektivischen Phraseme Adj + *kak* (wie) + Sub₁, z. B. *lačen kak volk* (hungrig wie ein Wolf). Die erste Komponente der beobachteten Beispiele ist überwiegend nicht idiomatisiert, die letzte Komponente wird oft mit der Intensivierungspartikel 'sehr' hervorgehoben, die vergleichende Konjunktion *kak* (wie) ist ein dialektales Synonym für die standardsprachliche Konjunktion *kot*.

Hinsichtlich der Semantik-Pragmatik überwiegen Beispiele mit einer negativen Konnotation; menschliche Eigenschaften werden durch Phraseme mit zoonymischen Komponenten vergleichend charakterisiert. Anhand der Beispiele ist zugleich nachvollziehbar, wie der Mensch Tiere in einer bestimmten Gemeinschaft einschätzt und welche Rolle er ihnen zuschreibt.